

KORSBYGGNADSPROJEKTET

RESTAURERING AV

KUNGSGÅRDEN 19:2, SALUM 3:2 OCH SKOVED 3:2

KRAMFORS KOMMUN

M
LÄNSMUSEET
VÄSTERNORRLAND

Länsmuseet Västernorrland
Kulturmiljöavdelningens rapport nr. 2003:6
Bodil Mascher

SAMMANFATTNING.....	2
INLEDNING.....	4
ANTIKVARISK PROGRAMFÖRKLARING.....	5
KUNGSGÅRDEN 19:2, Bjärträ sn.....	8
Beskrivning och historik	
Förutsättningar	
Åtgärder	
Resultat	
SALUM 3:2, Ullångers sn.....	16
Beskrivning och historik	
Förutsättningar	
Åtgärder	
Resultat	
SKOVED 3:2, Vibyggerå sn.....	22
Beskrivning och historik	
Förutsättningar	
Åtgärder	
Resultat	
KÄLLOR.....	32
BILAGOR	
Ritningar	

SAMMANFATTNING

Under tiden 2001 03 01 - 2002 12 31 har tre korsbyggnader, Kungsgården 19:2, Salum 3:2 och Skoved 3:2 i Kramfors kommun genomgått exteriör och interiör restaurering. Restaureringarna genomfördes som ett EU-projekt med Länsstyrelsen som medfinansiar.

De tre fastigheter som ingått i projektet är alla representanter för den i Ångermanland vanligt förekommande byggnadstypen korsbyggnad. De tre fastigheterna representerar olika tidsepoker vad gäller arkitektoniskt utförande, inredning och gestaltning. I projektet valde man att restaurera varje byggnad utifrån dess förutsättning.

Det fanns också planer på att efter restaureringarna pröva frågan om byggnadsminnesförklaring av respektive byggnad. För att länsstyrelsen skulle gå in som medfinansiar ställdes kravet att ägarna inte motsatte sig en eventuell byggnadsminnesförklaring, vidare ställdes krav på höga antikvariska ambitioner och antikariskt inriktad grundsyn i alla led.

I den antikvariska programförklaringen som togs fram inför restaureringen av de tre byggnaderna har de specifika värden som finns i respektive hus lyfts fram. Programförklaringen är det måldokument som preciserar hur husens kulturhistoriska värden skall säkerställas på kort och på lång sikt.

Korsbyggnaderna har ett stort värde som olika exempel på den i Ångermanland vanlig förekommande byggnadstypen. Korsbyggnaderna skall också sättas i relation till varandra, där tiden för uppförandet har satt sitt tydliga avtryck i respektive byggnad, vilket tillför byggnaderna ett stort sammantaget pedagogiskt värde.

Kungsgården 19:2, Bjärträ socken, Kramfors kommun.

Kungsgården uppfördes under 1750-talet och är den äldsta kända korsbyggnaden i Västernorrland. Byggnaden är mycket välbevarad och är genom sin ålder en märklig representant för en annars vanligt förekommande byggnadstyp i länet. Dess ålderdomligt sparsmakade uttryck präglar byggnaden samtidigt som den uppvisar spår av en lång kontinuitet. Även själva gårdsplatsen och dess omgivning har ett stort samhällshistoriskt värde som säte för fogden över Ångermanland fram till 1500-talets slut.

Husets långa historiska kontinuitet avspeglar sig i vältrampade golv, nötta trösklar och annan patina. På den liggtimrade timmerstommen fanns panel från tre olika tidsepoker. Panelen på östra gaveln har bytts ut helt och hållet. På övriga fasader har endast rötskadade delar renskurits och ilagats med återanvända delar av den östra fasaden eller friskt virke i samma dimensioner och utförande som originalet. Samtliga fönster restaurerades och hela fasaden har avfärgats med ljus Falu rödfärg. Taket behövde endast mindre bättringsarbeten. Interiört har golv och åsar åtgärdats. Patinan har bevarats genom att enbart stryka mager pigmenterad oljelasyr på de mest slitna ytorna. I köket sattes upp en 1800-tals tapet i original från Handtryckta tapeter, Långholmen. Schablonmålade väggar i förstu och vindstrapp har

bevarats, i förstun har delvis rekonstruktioner på nyspänd papp fått göras. Salens tak med tapeter på uppspänd linneväv visade sig omöjligt att restaurera, taket fick ingen ny tapet utan locktaket med vackra profiler lämnades frilagt. På salens väggar sattes upp en ny tapet med 1800-tals mönster.

2. Salum 3:2, Ullångers socken, Kramfors kommun.

Den äldre mangårdsbyggnaden i Salum är en mycket välbevarad korsbyggnad som har ett utförande som är vanligt förekommande i Västernorrland och kanske främst i Ångermanland. Framför allt interiören ger en unik möjlighet att ta del av ett oförändrat bondehemman från senare delen av 1800-talet.

Exteriört har man på östra gaveln monterat ny panel med samma dimensioner och utförande som originalet. På övriga fasader är endast de sämst bevarade delarna av panelen bytts för att bevara autenticiteten. Hela fasaden har avfärgats med Falu ljus rödfärg. På taket har man lagt stickspån och nytillverkade trärännor har monterats på husets fram- och baksida. Ytterdörren har restaurerats och målats om i guldockra likt originalet enligt skrapprov. Interiört har i köket en originaltapet och bårder från Handtryckta tapeter, Långholmen satts upp och i pigkammaren en ny tapet med ett 1930-tals mönster. I köket har pärlspontpanelen, all fast inredning och fönstersnickerier retuscherats och färgflagor fixerats av konservator. I salen har den välbevarade befintliga tapeten sparats i sin helhet och rörspisen med sin marmoreringsmålning har rekonstruerats, med sparade referensytor, av konservator.

3. Skoved 3:2, Vibyggerå socken, Kramfors kommun.

Korsbyggnaden i Skoved har ett stort värde som exempel på en korsbyggnad som uppfördes med en klar ambition att markera ägarens status. Detta syns såväl i fasadernas ovanligt rika detaljutformning som interiörens påkostade dekormåleri på golv och i tak. Exteriör och interiör är påkostade med stenimiterande byggnadselement, schablonmålade golv och takytor. Denna forna prakt har varit utgångspunkt för restaureringen.

Exteriört är skadad panel utbytt på framsidan och på övriga fasader har man gjort ilagningar genom att återanvända delar av framsidans panel. På taket har man monterat ner takplåten och lagt på stickspån. Kök, förstu och kammare på bottenvåningen, som varit bebodda inpå 1990-talet har fått behålla så mycket som möjligt av 1930-/40-talskaraktären i ytskikt och inredning. I köket lades en ny rödvitrutig linoleummatta i original av funkistyp och originaltapeter från 1930-talet sattes upp boaseringen av träfiber bättringsmålades. De befintliga tapeterna i salen på bottenvåningen var för skadade för att kunna återanvändas istället nytillverkades en tapet med ett typiskt 1870-talsmönster liknande originaltapeten. De schablonmålade golven i trapphus och övervåning har rekonstruerats och retuscherats med sparade referensytor. Salstapeterna på övervåningen har rengjorts och restaurerats.

INLEDNING

I detta projekt har tre korsbyggnader i Kramfors kommun restaurerats, Kungsgården 19:2, Salum 3:2 och Skoved 3:2. Korsbyggnader är en mycket vanligt förekommande byggnadstyp i Västernorrland. Korsbyggnader kännetecknas av den nästan rektangulära planformen och att rummen, oftast fyra rum, är fördelade runt en centralt placerad murstock. Byggnaderna, som idag betraktas som s k ”överloppsbyggnader”, var i stort behov av restaurering.

Länsstyrelsen i Västernorrlands län har under tiden 2001 03 01 till och med 2002 12 31 stått som delfinansiär för restaureringen. Beställaren är Tre Företag i samverkan genom Kustladan HB och projektet har genomförts inom ramen för Korsbyggnadsprojektet, som är ett EU-projekt för Mål 1. Restaureringarna omfattar såväl exteriörer som interiörer. Villkor i Länsstyrelsens beslut om medfinansiering dnr 222-8294-00 var att fastighetsägarna ej motsatte sig eventuella byggnadsminnesförklaringar, eftersom Länsstyrelsen kommer att pröva denna fråga när projektet avslutats. Vidare ställdes höga antikvariska ambitioner med Länsstyrelsens godkännande vid valet av projektledare och antikvariskt inriktad grundsyn i alla led.

Länsstyrelsens beslut grundar sig på att de tre byggnaderna kan uppvisa en kontinuitet från 1750-1880, att de är mycket välbevarade och märkliga representanter för en vanligt förekommande byggnadstyp i länet samt att restaureringsarbetet utförs av ett sakkunnigt arbetsteam med målsättning att ta hänsyn till byggnadernas antikvariska värden.

Länsmuseet Västernorrland har utfört antikvarisk kontroll enligt villkor i Länsstyrelsens beslut. Syftet med kontrollen är att den antikvariske experten tillför restaureringen nödvändig kunskap om traditionella material och arbetsmetoder, i förekommande fall förtydligar och preciserar de kulturhistoriska värdena i detaljdiskussioner och avgör utifrån kulturhistoriska ställningstaganden och ramens intentioner beslut om insatser under restaureringens gång. Avsikten är också att antikvarisk medverkan ska öka vår kännedom och kunskap om de kulturhistoriska värden som de tre korsbyggnaderna besitter, samt underlätta bibehållandet av dessa värden.

Från Länsmuseet har Anette Lund och Mona Sundin deltagit som antikvariska kontrollanter. Rapporten är sammanställd av Bodil Mascher och redigerad av Anette Lund. Foton: Lars Nordin, Leif Markström och Länsmuseet Västernorrland.

ANTI-KVARISK PROGRAMFÖRKLARING

Restaureringsarbetena skall säkerställa byggnadernas fortlevnad och vara anpassade till den tänkta användningen av husen. Utförda åtgärder skall förutom de kulturhistoriska värdena ta hänsyn till underhållsaspekter och hållbarhet, en långsiktig vårdplan bör upprättas för respektive byggnad.

Inför restaureringen av de tre korsbyggnaderna har de specifika värden som finns i respektive hus lyfts fram. Programförklaringen är det måldokument som preciserar och tydliggör de kulturhistoriska värden som ska säkerställas. Höga antikvariska ambitioner skall genomsyra projektet och antikvariskt inriktad grundsyn i alla led är en förutsättning för projektets genomförande. Målsättningen är att alla åtgärder ska vara förenliga med stor respekt för byggnadens karaktär och ursprungliga material.

De värden som lyfts fram är följande:

- Husets karaktär - klargör vad som är specifikt för byggnaden.
- Historisk kontinuitet - tidsavtrycken i huset ska synliggöras och spegla husets historia.
- Byggnadstraditionen – Största möjliga hänsyn till byggnadstraditionen ska tillämpas med utgångspunkt från tillgängliga material, verktyg/maskiner samt genomförandevillkor som tidsplan och ekonomi.

1. Kungsgården 19:2

Kungsgården uppfördes under 1750-talet och är den äldsta kända korsbyggnaden i Västernorrland. Byggnaden är mycket välbevarad och är genom sin ålder en märklig representant för en annars vanligt förekommande byggnadstyp i länet. Dess ålderdomligt sparsmakade uttryck präglar byggnaden samtidigt som den uppvisar spår av en lång kontinuitet. Det beslöts att principen ”lappa och laga” råder för denna byggnad för att spåren från olika tider i huset bevaras. I den antikvariska diskussionen har man tagit fasta på dessa uttryck och de har varit utgångspunkten i restaureringsarbetet. Målet är att byggnaden efter restaureringen skall tydliggöra byggnadens autenticitet och bevara avtrycken från olika tidsepoker.

2. Salum 3:2

Den äldre mangårdsbyggnaden i Salum är en mycket välbevarad korsbyggnad som har ett utförande som är vanligt förekommande i Västernorrland och kanske främst i Ångermanland. Framför allt ger den välbevarade interiören en unik möjlighet att ta del av ett oförändrat bondehemman från senare delen av 1800-talet. I den antikvariska diskussionen har man tagit fasta på detta uttryck och det har varit utgångspunkten i restaureringsarbetet. Målet är att byggnaden efter restaureringen skall tydliggöra karaktären av ett oförändrat bondehemman från senare delen av 1800-talet.

3. Skoved 3:2

Korsbyggnaden i Skoved har ett stort värde som exempel på en korsbyggnad som uppfördes med en klar ambition att markera ägarens status. Detta syns såväl i fasadernas ovanligt rika detaljutformning, som har släktskap med städernas stenarkitektur, som interiörens påkostade dekormåleri på golv och i tak. De välbevarade interiörerna från 1800-talet skall restaureras så att en sammanhängande bild av husets ursprungliga utseende och användning uppnås. De övriga interiörer som förändrats på 1900-talet berättar genom sin förändrade men välbevarade interiör fortsättningen om husets historia och skall bevaras. I den antikvariska diskussionen har man tagit fasta på detta uttryck och det har varit utgångspunkten i restaureringsarbetet. Målet är att byggnaden efter restaureringen skall tydliggöra karaktären av de statusmarkerande ambitioner som fanns vid uppförandet.

1 KUNGSGÅRDEN 19:2, BJÄRTRÅ SOCKEN

Köket i Kungsgården 19:2 före åtgärder

Historik och beskrivning

Läge

Gårdsmiljön har en klassisk placering på krönet av en väl synlig kulle i landskapet. Strax nordväst om kullen, i dalgången, ligger resterna efter en borganläggning som är dendrokronologiskt daterad till tidigt 1400-tal. Kungsgården i Bjärträ socken var maktcentrat i Ångermanland ända fram till 1580-talet då staden Härnösand grundades. På Kungsgården i Bjärträ socken bodde fogden över Ångermanland och det är högst troligt att Kungsgården var belägen på samma plats som den nuvarande gårdsanläggningen. Själva borgen, i dalgången, var troligtvis en förläggning för soldater samt försvarsanläggning under orostider.

Korsbyggnaden utgör en del i en gårdsmiljö med ett flertal timrade ekonomibyggnader och en stor salsbyggnad från slutet av 1800-talet.

Historik

På fastigheten Kungsgården 19:2 står en korsbyggnad, kallad ”Norbergs gammbyggning” efter senaste ägaren. Mangården uppfördes troligtvis under 1750-talet och flyttades under senare delen av 1700-talet några tiotal meter västerut till sin nuvarande plats. Flyttningen skedde troligtvis år 1796 med ledning av det inskurna årtalet i portalens överstycke. Vid genomförandet av laga skiftet på 1830-talet kvarstod gården i sitt nuvarande läge medan fem av byns nio hemman var utflyttningsskyldiga. Vid denna tid ägdes gården av nämndemannen och häradshövdingen Olof Ersson Mellberg. Tack vare ett utförligt värderingsprotokoll från laga skifte finns information om hur de utflyttningsskyldiga hemmanen såg ut vid denna tid

och därmed sannolikt även Kungsgårdens hus. Den beskrivna samlingen hus i byn , sammanlagt ett sextiototal grå timmerhus hade vedtak (med näver under) och var byggda på en höjdrygg. Ett fåtal bostadshus hade delvis brädspöning, på fasaden mot vägen. Bostadshusen var i genomsnitt 18-19 varv höga. Rummen kunde ha tapetbeklädning bestående av stänkt papper, ”fastklistrat papper” eller ha varit ”rappat”. De flesta rummen hade eldstad.

Som brukligt i trakten byggdes en ny mangårdsbyggnad under andra delen av 1800-talet. Det äldre huset kom då att fungera som förmånsstuga eller sommarbostad. Korsbyggnaden har varit permanent bostad fram till 1920-talet och har därefter använts som sommarbostad fram till 1965. Den nyare mangårdsbyggnaden brann ner 1890- 91 och ersattes av den nuvarande salsbyggnaden.

Historiken har hämtats ur Ann Renströms byggnadshistoriska dokumentation av de tre korsbyggnaderna.

Byggnadsbeskrivning före restaurering

Byggnaden är en s k halvkorsbyggnad med fyra rum indelade runt en centralt belägen murstock. Byggnaden har en rektangulär planform och är uppförd i ett våningsplan med oinredd vind. Det vilar på naturstensgrund, delvis murad och delvis kallmur. Den liggtimrade stommen är klädd med stående locklistpanel, målad med ljus röd slamfärg, och har vita fönstersnickerier. Sadeltaket är täckt med tvåkupigt lertegel som ligger på ett äldre spåntak. Byggnadens guldockrafärgade ytterdörr har dubbla inåtgående spegeldörrar med överljusinsläpp och är något asymmetriskt placerad i fasaden med två, respektive ett fönster på vardera sidan. Fönsterna varierar mellan spröjsade korspostfönster samt fönster med två lufter och tre spröjsindelade rutor i varje båge.

Taket är täckt med, tvåkupigt lertegel, det tidigare spåntaket finns bevarat under. Panelen uppvisar tre olika utföranden, varav fasaden mot norr, med fallande bredder på botten- och lockbrädor samt vattbräda, är äldst. Stommen har troligen höjts med två varv, möjligen i samband med flyttning.

Interiören är mycket välbevarad med sina skurgolv och målade brädgolv. Speciellt märkvärdigt är det målade brädgolvet i salen med sin speciella kvartersindelning och fris. Golven saknar trossbotten, i köket finns mullbänk runt om i bottenbjälklaget. Byggnaden saknar vatten och avloppsinstallationer. Från förstun kommer man in i köket till höger och till salen rakt fram. Vindstrappan finns till vänster om ytterdörren. Från köket leder en dörr in till kammaren. Mellan kammaren och salen finns också en dörr. Vindsvåningen är delvis oinredd; en handelsbod var under en period inrymd i ett vindsgavelrum.

Förstu

Förstun har omålat hårt slitet skurgolv och paneltak. Vissa väggar är pappspända med flera lager tapeter. Väggar på trappan har schablonmåleri direkt på panelen.

Kök

Det stora köket har två fönster mot framsidan och ett gavelfönster, hårt slitet brädgolv målat i en gråblå kulör och pappspända väggar med en bröstning av stående blåmålad slätpanel. Bakom tapeten finns panelytor med en rödbrun kulör som avslutas upptill med en ockragul list. Det breda lockpanelstaket är vitmålat med limfärg. Eldstaden i inre hörnet som angränsar

till övriga rum är murad och vitputsad med en sekundärt inmurad järnspis. En smal diskbänk finns bredvid eldstaden. Lampan i taket har ledningar av spunnen kabel på porlinsisolatorer.

Köket före restaureringen med senaste skiktet tapeter (t v) och med äldre tapetlager (th) .

Äldsta pappspämnda tapetlagret på ...

...den underliggande målade panelen

Kammare

Rummet beläget bakom köket har skurgolv av breda bräder, väggarna är pappspända och tapetserade. Det breda slätpanelade taket är målat i en vit kulör. I hörnet står en kolonnkakelugn med helvitt kakel, sannolikt från sent 1800- tal eller början av 1900- talet.

Sal

Det målade brädgolvet har kvartersindelning och fris. Väggarna är pappspända med ett lager tapeter. Taket är uppspönt på linneväv och tapetserat. Hörnspisen är murad med obränt tegel och putsad med lerbruk. På väggen bakom pappspänningen upphittades tapetfragment med tryckt eller målat schablonmåleri i kraftigt mönster i orangerött, svart och vitt.

Vindstrappa

Panelväggen i trapploppet har en schablonmålad dekor och rester av dekormåleri finns även på bredvidliggande timmervägg, kanske eftersom vindsvåningen under en tid fungerat som butik?

Hårt slitet köksgolv

Skrapprov av golvet i köket

Schablonmålad vägg i farstun

Salens tapetserade väggar och tak före åtgärd

Förutsättningar

Huvudprincipen är att tillvarata byggnadens långa historiska kontinuitet genom att vid restaureringsåtgärderna använda principen ”lappa och laga” så långt det går. Tidsavtrycken ska vara tydliga utan att husets karaktär förvanskas. Målsättningen är att alla åtgärder ska vara förenliga med stor respekt för byggnadens årsringar och slitage.

Åtgärder

Grund

Stengrunden som delvis hade kalvat ut utmed västra fasaden har åtgärdats. Andra förbättringar i grunden har gjorts som översyn av ventilationsöppningar samt avlägsnande av den betong som fanns under entrédörren där har istället istyckats en syll av timmer.

Fasad/stomme

På den liggtimrade timmerstommen fanns panel från tre olika tidsepoker, delvis i dålig kondition. Panelbräder i överkant fönster och vattbrädor ovan sockeln hade rötskador. Östra syllstocken var rötskadad och åtgärdades. Befintlig panel lossades och återanvändes vid lagningar på andra fasadsidor. På den östra fasaden monterades nytillverkad panel i fallande bredder likt originalen, bottenbräder av 6-8 tum och locklist av 2 tum. På den norra fasaden har man gjort ilagningar av panelen längst ned samt monterat en ny vattbräda likt originalbrädan samt ersatt locklisten med ny list av samma dimensioner och utförande som originalet.

Hela fasaden har avfärgats med Falu ljus rödfärg, även knutar och vindskivor efter kulörbestämning genom skrapning. Fönstersnickerier och foder har målats med linoljefärg i en ljust gråvit kulör och ytterdörren har strukits med linoljefärg i en guldockra kulör.

Husets mellanväggar är timrade upp till mellanbjälklag men är på övre planet förskjutna i förhållande till varandra och där har som stöd har monterats en snedsträva.

Tak

Tegeltaket var i bra kondition och fick ligga kvar, rotet inspekterades genom friläggning av två rader tegelpannor nere vid takfoten, inget rote behövdes bytas. Skorstenen ovan yttertak har murats om likt befintligt utförande. Rötskadat virke i takåsar har bytt ut mot friskt virke i samma dimensioner. Vindskivor och vattbräder på båda gavlar och takfotsbrädan längs södra takfallet har ersatts med nytt virke lika originalen. Alla vattbräder ovanför fönstren har bytts på norra långsidan och kortsidan mot väster.

Kungsgården 19:2 efter restaurering

Fönster

Fönstren har restaurerats enligt arbetsbeskrivning. I kök, kammare och sal, ströks fönstersnickerierna invändigt tunt med linoljefärg för att behålla känslan av äldre tiders tunna linoljeskikt.

Förstu

Den befintliga betongen under entrédörren är ersatt av ny syllstock. Rötskadade golvbräder och åsar har ilagats. Brädgolvet med dålig inpassning av golvplank i åsarna har fixerats mot åsarna. Panel, dörrar och socklar har tvättats för gott. Förstun har fått ny pappspänning på väggarna mot salen och köket, de väggarna är sedan målade med rekonstruerade vinröda schablonmålningar på rosa botten.

Trapphus

Trapphuset upp till kallvinden med sina schablonmålningar har ej åtgärdats.

Kök

Köket har flera lager tapeter på väggarna, spikade på en brädklädd timmerstomme. Under flera lager av olika ytskikt återfanns rester av den äldsta färgsättningen, en rödbrun kulör på bröstningen med en guldockra list. Interiören och även möbler är senare målade i blå kulörer, sannolikt med ultramarint pigment. Det beslöts att den senare tidsepoken med den blå (ultramarina) färgskalan skulle behållas eftersom den stämmer tidsmässigt överens med övrig inredning i köket och resten av huset. Det skulle få för stora konsekvenser att försöka återställa inredningen till ett äldre tidsskikt bl a i form av förändring och ombyggnad av spiskomplexet. Panelens blå färg har fått kvarstå, den har tvättats för gott medan listen har strukits tunt med guldockra. En originaltapet och bården har satts upp ovanför panelen, tapet och bård är inköpta från Handtryckta tapeter, Långholmen. Taket har målats med limfärg enligt arbetsbeskrivning.

De breda slitna kraftigt slitna golvplanken är ett viktigt tidsavtryck i huset, dessa var dock målade med en ljus grön-grå alkydfärg troligen någon gång under 1950-70- talet. Den underliggande linoljefärgen med sannolikt ultramarint pigment syns på naturligt slitna partier. Det beslöts att skulle alkydfärgen skulle avlägsnas för att ta fram det underliggande färglagret, gråblå linoljefärg. Det visade sig i förstone att den översta, hårt sittande ljusa alkydfärgen inte kunde avlägsnas utan att riskera att skada golvet. Färgen har ej avlägsnats ännu men kommer att åtgärdas av en konservator framöver.

Mur- och spiskåpa har rengjorts och restaurerats. Vedspisen i köket renoverades genom att rör sattes i murad kanal.

Fönstersnickerierna i köket har halvlasrats tunt med matt linoljefärg för att komma så nära den äldre färgen som möjligt. På socklar, golvlistor och dörren mot kammaren har man strukit mager pigmenterad oljelasyr för att utjämna skillnader mot de nya ytskikten. Bröstpanel, dörrar, omfattningar och socklar tvättats för gott.

Pigkammare

Åtgärderna inskränkte sig till torrengöring av tak och väggar samt rengöring av snickerier och dörrblad. Snickerierna har pågrundas med en tunn grund.

Kammare

Det fanns behov av rengöring, patentering och ommålning av taket. Rötskador och insektsangrepp på golvbräder och åsar skulle åtgärdas. Rötskadorna och insektsangreppen på golvbräder och åsar har åtgärdats, cirka 50 % av golvbräderna halvsulades och limmades ihop. Tak, väggar, snickerier och dörrblad har torrengjorts. Man har patenterat och målat om taket med limfärg. Bröstpanel, dörrar, omfattningar och socklar har tvättats för gott. Fönstersnickerierna har halvlasrats tunt med matt linoljefärg. Kakelugnen har restaurerats utvändigt (den är ej eldningsbar).

Sal

Salens tapetserade linneväsvtak skulle om möjligt restaureras. Det visade sig dock omöjligt att restaurera, eftersom det hade blivit förstört av råttor. Under linneväven fanns ett locktak med fint profilerade lock, beslut togs att detta istället skulle ha restaurerats enligt en uppräddad beskrivning. Salens väggar har tapetsrats med en nytryckt tapet med ett 1800- tals mönster i en blå kulör från Duro, Västansjö 064-04. Bården är inköpt på auktion i Revsund, Jämtland. Dörrar, omfattningar och socklar tvättades för gott. Dörren mot förstun hade en vacker patina och åtgärdades ej. Då väggarna hade tapetsrats och taken ommålats framstod kontrasterna alltför skarpa jämfört med de slitna socklarna, dörrblad med mera. Därför ströks de allra mest slitna ytorna med mager pigmenterad oljelasyr. Eldstaden har rekonstruerats och avfärgats med vit kalkfärg (ej eldningsbar). Det målade brädgolvet med kvartersindelning och fris har endast rengjorts.

Resultat

Stor hänsyn har tagits till den långa historiska kontinuitet som karaktäriserar byggnaden. Under restaureringen har man undvikit att göra för mycket och för fint, istället har man koncentrerat sig på att ”laga och lappa” genom åtgärder som förlänger och säkrar byggandets fortlevnad.

Tidsavtrycken, de nötta trösklarna och dörrömfattningarna, golvet i köket som är så nedslitet att kvistarna står upp som hårda knoppar, dessa spår ger värdefull information om byggnadens höga ålder har varsamt bevarats.

Målet med restaureringen var att byggnaden efter genomförda åtgärder skulle tydliggöra karaktären av autencitet och tidens gång, tidsavtrycken ska vara tydliga utan att husets karaktär förvanskas. Restaureringens mål har uppfyllts och byggnaden är i dag en god representant för länets korsbyggnader och hur tiden kan sätta sina spår i en byggnad. Byggnaden har genom restaureringen fått ett gott underhåll som gör att dess kulturhistoriska värden bevaras för framtiden.

2. SALUM 3:2, Ullångers sn, Kramfors kommun

Salum 3.2 före restaurering

Historik och beskrivning

Läge

Byggnaden är belägen ca en halv kilometer väster om Ullångers kyrka och ingår i ett gårdskomplex med en yngre mangårdsbyggnad, ladugård och ett reducerat antal ekonomibyggnader.

Historik

På fastigheten Salum 3:2 står en korsbyggnad kallad Per Nordlinders ”gammstuga”, efter nuvarande ägaren, som förvärvade gården 1994. Byggnaden är troligtvis uppförd under sent 1700-tal och flyttades till sin nuvarande plats 1854 i samband med omläggningen av en bygata. På en storskifteskarta från år 1823 finns en nästan kvadratisk byggnad utmärkt på samma plats som nuvarande korsbyggnad. År 1858 finns ytterligare ett mindre bostadshus på skifteskartan, samt en rad ekonomibyggnader, som idag är försvunna. Övriga hus och ekonomibyggnader har tillkommit efter denna tid.

Historiken har hämtats ur Ann Renströms byggnadshistoriska dokumentation av de tre korsbyggnaderna.

Byggnadsbeskrivning före restaurering

Byggnaden är en s k halvkorsbyggnad med fyra rum indelade runt en centralt belägen murstock. Byggnaden vilar på en kallmurad grund av natursten. Stommen av liggtimmer är utvändigt klädd med rödfärgad lockpanel med vita snickerier. Sadeltaget var före restaureringen täckt med eternit (nu spåntäckt).

Den guldockrafärgade ytterdörren är en inåtgående pardörr med fyra kassettspeglar och ett överljus med spröjsat glas, den vackra klassicistiska porten har omfattning med pilastrar som bär en enkel fronton. Innerdörrarna är spegeldörrar med kammarlås. Entrén nås via en enkel traditionell träbro.

Fönstren har en traditionell gruppering med två respektive ett fönster på vardera sida entrén. Fönstren består av parställda bågar med tre jämnstora rutor avdelade med spröjs i varje båge, en rad sidliggare på övervåningen längs takfoten och höga fönster även på övervåningens gavelväggar med ett stort lunettfönster under taknocken.

Byggnadens interiören är i stora delar intakt sedan senare delen av 1800-talet. Här finns fina skurgolv, pappspända väggar med äldre tapeter, pappspända limfärgsmålade tak, intakta snickerier och kakelugnar. Kökets skåp- och bänkinredning m m är genomgående ekådrade.

Salum 3:2 efter restaurering

Förstu

Väggar och tak är klädda med smal pärlspont målad i en ljusblå kulör. Golvet är ett spontat oisolerat grangolv, golvsockeln är profilerad och målad i ljusblått likt väggen. Även taket är klätt med en pärlspontpanel lika väggen som är vitmålad, taklisten har karnisprofil.

Kök

Eldstaden i köket har en insatt järnspis. Det finns en diskbänk med utslagsvask och en vedlår. Hela köksinredningen består av ett fristående högskåp för porslin, en skåpsäng med skänk på gaveln, matbord och stolar liksom en bröstningspanel i pärlspont är ådringsmålade i ek. En bit skadad jugendtapet sitter kvar på den övre delen av väggen mot förstun. Taket i köket är pappspänt och limfärgsmålat.

Pigkammare

Till vänster i förstun leder en dörr in till den lilla pigkammaren med skurgolv och pappspända tapetserade väggar.

Kammare

I kammaren är väggarna pappspända och tapetserade med en brun tapet. Under tapeten sitter rester av lerklining med schablonmåleri på timmerväggen. Skurgolvet är spontat. I hörnet står en vit kolonnkachelugn.

Sal

I rummet är väggar och tak pappspända och välbevarade tapeter med röda blombuketter i rombiskt mönster av slingor på svagt grönbrun botten sitter på väggarna. I ett hörn står en marmoreringsmålade rörspis med kulörer som korresponderar med tapeterna (olivgrönt-brunt-rostrött).

Rörspis i salen före åtgärder

Rörspisen efter åtgärder

Förutsättningar

Huvudprincipen är att tillvarata byggnadens autenticitet. Tidsavtrycken ska vara tydliga utan att husets karaktär förvanskas. De välbevarade interiörerna ger en unik möjlighet att ta del av ett oförändrat bondehemman från senare delen av 1800-talet. I den antikvariska diskussionen har man tagit fasta på detta uttryck och det har varit utgångspunkten i restaureringsarbetet. Intentionen är att göra så lite retuscheringar som möjligt och bevara originalskikten eftersom

patinan är viktig för karaktären i denna byggnad. Målsättningen är att alla åtgärder ska vara förenliga med stor respekt för ursprungligt material.

Åtgärder

Grund

Grunden har frilagts och marknivån sänkts med lutning från fasaden på norra och västra sidan. Närmast grunden har man fyllt upp med naturgrus.

Fasad/stomme

På byggnadens timmerstomme satt panel från tre olika tidsepoker, delvis i dålig kondition. På byggnadens södra långsida var panelen ej rötskadad men torr och sprucken det beslutades därför att panelen på södra långsidan skulle bevaras eftersom det inte fanns någon anledning att byta ut denna panel som ännu var funktionsduglig. På östra gaveln har man monterat ny panel med samma dimensioner och utförande som originalet. På övriga fasader istyckades rötskadad panel med återanvända delar av nedtagen panel från östra sidan. Endast de sämst bevarade delarna av panelen är utbytt mot virke av lika dimension som originalet. Vattlister har nytillverkats likt de rötskadade äldre vattlister. Hela fasaden har avfärgats med Falu ljus rödfärg.

Tak

På taket skulle ersattes befintlig sinuskorrugerad eternit med hyvlade stickspån, lagt i fyrlagstäckning. Skorstenen är ommurad ovan tak med utkragning och är plåtskodd och försedd med båg huv. Nytillverkade trärännor har monterats på fram- och baksida i de befintliga äldre konsolerna.

Fönster och dörr

Husets fönster har restaureras enligt arbetsbeskrivning, de är målade med vit linoljefärg. Ytterdörren har restaurerats med ilagning av friskt virke på rötskadade partier och målats om med linoljefärg.

Förstu

Tak, väggar, dörr och snickerier har tvättats för gott. Den befintliga korkmattan som var hårt sliten och skadad demonterades och golvplankorna av gran renskurades, på golvet har återlagts en återanvänd bit korkmatta.

Kök

I köket i Salum fanns också en ådringsmålad inredning där patinan bevarats i stor utsträckning. De befintliga tapeterna i köket var i så dåligt skick att de måste bytas ut. Ådringsmålningen på inredningen härstammar troligtvis från 1900-1910- talet och man beslöt att en ny tapet skulle underordna sig övrig inredning färg- och tidsmässigt. Därför valdes på antikvariens förslag en ny originaltapet från 1920- talet som färg- och tidsmässigt underordnade sig inredningen. Pärlspontpanel, all fast inredning och fönstersnickerier som hade krackeleringar i färgskikten har retuscherats och färgflagor fixerats av konservator och enligt arbetsbeskrivning. Retuscheringen har utförts så att endast bottenfärgen har intonerats medan en rekonstruktion av mönsterådring har utelämnats. Detta har gjort att patinan bättre

har kunnat bevaras. På skåpsängen konserverades ett intressant måleri på en ram mellan sidostyckena och mittbrädan, samt speglarna på sänggaveln. Ytorna har oljefernissats.

Golvets korkmatta har lagats med bitar från en annan matta lagningen har sedan färgat in i den befintliga mattans grundfärger. En låg diskbänk och en järnspis med plåtkåpa och vitt kakel hör till den fasta köksinredningen som bevarats. Taket har restaurerats genom att skrapa ner all lös limfärg på tak och taklist, lagat hål och revor med papper eller makulatur enligt arbetsbeskrivning. Taket har sedan målat med limfärg.

De fönster som var i behov av renovering och ommålning har åtgärdats.

Kökets sskåpsäng före åtgärder.

Köker efter åtgärder

Pigkammare

Taket var sedan tidigare makulerat med tidningspapper från 1882-1904. Löst sittande makulering skrapades bort och taket har patenterats och målats med limfärg. De befintliga tapeterna från 1930-40 talet var mycket skadade och togs ned. Ny papp och nytryckta tidsenliga tapeter har satts upp. Tapeten från Duro heter, Tradition 742, bården heter Tradition 17452. Dörromfattning och fönstersnickerier har rengjorts och grundats med en tunn grund. Dörr och socklar har tvättats för gott. Skurgolvet har behållits.

Kammare

Dörr, omfattningar och socklar har tvättats för gott. På en vägg mot köket har man lossat på väggpappen och dokumenterat äldre måleri på baksidan av en uppklistrad tapet. Man har spänt om väggpappen, torrengjort och behållit originaltapeten. Skurgolvet har bibehållits.

Sal

Vid åtgärdande av skador i timmerstommen togs den befintliga ned för att sedan spännas upp på nytt. Dörr, omfattningar, socklar har tvättats för gott. Rörspisen med marmoreringsmålning har restaureras av konservator. Sockel och fyra fält på höger sida har konserverats och en

rekonstruktion av den befintliga marmoreringen har gjorts på resterande ytor, muren har borstatts och strukits med limfärg.

Resultat

Stor hänsyn har tagits till de välbevarade interiörerna och den patina som karaktäriserar byggnaden. Under restaureringen har man undvikit att göra mer än nödvändigt, exempelvis har man låtit bli att ge ytskikten en alltför ”nymålad” finish utan koncentrerat sig på att säkra byggandens interiör och exteriör samt förlänga dess fortlevnad.

Målet med restaureringen var att byggnaden efter genomförda åtgärder skulle tydliggöra karaktären av ett bondehemman från andra hälften av 1800-talet. Restaureringens mål har uppfyllts och byggnaden är i dag en god representant för korsbyggnaderna och hur ett bondehemman kunde se ut under senare delen av 1800-talet, där interiörernas autencitet och patina ger värdefull information om byggnadens karaktär. Byggnaden har genom restaureringen fått ett gott underhåll som gör att dess kulturhistoriska värden bevaras för framtiden.

3. SKOVED 3:2, Vibyggerå sn

Skoved 3:2 före restaurering

Historik och beskrivning

Läge

Utmed E4:an mellan Ullånger och Docksta ligger fastigheten Skoved 3:2. Gårdsmiljön ligger väl synlig på västra sidan om E4:an. Den äldre korsbyggnaden ligger i vinkel mot en yngre mangårdsbyggnad med sexdelad plan som uppfördes runt sekelskiftet 1900. Den yngre mangårdsbyggnaden ligger med långsidan mot E4:an och har en fin utsikt över Dockstafjärden mot öster. Ursprungligen ingick korsbyggnaden i ett sammanhang där dåvarande byvägen sträckte sig omedelbart väster om korsbyggnaden och där gårdens bryggstuga fortfarande kantar resterna av denna byväg.

Historik

Mangårdsbyggnaden kan vara uppförd mellan 1833, tiden för laga skiftet, till 1864. Korsbyggnaden ingår som flygelbyggnad på en äldre gård. Huset skall enligt nuvarande ägare ha uppförts under 1800- talets senare hälft. Huset uppfördes troligen efter laga skiftet år 1833 eftersom laga skifteskartan visar en obebyggd tomt där denna korsbyggnad ligger idag. Vid laga skifte ägdes hemmanet av Daniel Olofsson. Hemmanet övertogs 1858 av dottern Brita Danielsdotter och mågen Nils Samuelsson. 1864 förvärvades gården av lanthandlaren Olof Sjödin. Det troligaste är att byggnaden uppfördes av honom, troligtvis hade han både råd och intresse av att förse huset med en statusmässig panelarkitektur och en utsmyckad interiör. Köket och kammaren har bebotts ända in på 1990- talet. 1935-36 byggde man om köket och

lade då ner flera tapetlager i trossbotten men resten av huset har inte förändrats nämnvärt under 1900- talet. Troligtvis uppförde Olof Sjödins son det stora bostadshuset bredvid omkring år 1900.

Historiken har hämtats ur Ann Renströms byggnadshistoriska dokumentation av de tre korsbyggnaderna.

Byggnadsbeskrivning före restaurering.

Byggnaden är en s k halvkorsbyggnad med fyra rum indelade runt en centralt belägen murstock. Den en och en halv våningar höga korsbyggnaden har en liggande timmerstomme som vilar på en kallmurad stengrund av huggen natursten. Fasaderna är klädda med en ljusmålad locklistpanel. Sadeltaket är belagt med trapetskorrigerad plåt, under det spån. Som halvkorsbyggnad är fasaden något asymmetrisk, fönstrens placering följer den traditionella indelningen med ett respektive två fönster på vardera sida om den något sidoplacerade inåtgående dubbelporten. Porten består av en ockrafärgad kassetindelad pardörr med överljusinsläpp. Fönstren i bottenvåningen har sex rutor med ytter- och innanfönster. Det finns också fyra halvvåningsfönster / sidliggare som även kröner entrén. Byggnaden är uttalat klassicistisk med en vilande byggnadskropp, Snickerierna har en klassicistisk utformning med kvaderindelade knutlådor, frontoner över fönsterna och kraftigt profilerade takfötter och gavlar.

Interiören är mycket oförändrad med originalskikt kvar både i botten- och övervåning. Bottenvåningens förstu, kök och kammare har ytskikt från 1930- 40-talen medan salen har en 1870-talsinredning. För ovanlighetens skull är även övervåningen inredd och försedd med golvmålningar, pappspända väggar med originaltapeter och limfärgsmålade trätak. Köket har en murad spis och i övriga rum, inklusive övervåningen, finns kakelugnar i olika modeller bevarade.

Förstu

Förstun har en dörr rakt fram in till salen. Till höger leder en dörr till trapphuset och en annan till pigkammaren/ trappkontoret. Till vänster finns en dörr till köket. På golvet ligger en korkmatta, väggarna är tapetserade med en tapet med 1950- tals mönster och har en slät boasering målad i en gråbeige kulör. Locktaket är målat med vit linoljefärg och har snedfasad taklist. Spegeldörrarna försedda med kammarlås och målade i en gråvit kulör mot salen och köket, brun/orange/beige mot trappkontoret. Där finns sekundärt inredda garderober.

Kök

I köket har en väl bevarad 1930-40-tals karaktär. I köket ligger en korkmatta, med rutmönster av grå och ljusgrå kvadratiska rutor, med underliggande trägolv och runt eldstaden ligger lerklinker i grått och rött rutmönster. Väggarna är boardklädda med björkflammat bröstningsfält av hård träfiber, även spegeldörrarna är björkflammade och försedda med förnicklade låsbrickor och bakelittrycken. Ovanför boaseringen är väggarna tapetserade med en plastbelagd gulblommig tapet med ljus botten. Taket har lockpanel och taklist med hålkäl. Den murade eldstaden har putsad och marmorerad mur, köksinredning som diskbänk, överskåp och liten arbetsbänk finns kvar och el-installationen har kuloledningar från 1950-talet. Dörrar under bänken med diskho har speglar på insidan. I köket finns ett sekundärt tillbyggt rum innehållande WC, detta skedde troligtvis under 1960-70-talet.

Kammare

Kammaren har, liksom förstun och köket, bevarat mycket av sin 1930-40-talskaraktär. I kammaren ligger en ljus färgad korkmatta och väggarna är tapetserade med tapet med 1930-40-tals möster. Spegeldörrarna är målade med linoljefärg och har förnicklade låsbrickor och bakelithandtag. På golvet kring en vit kolonnkakelugn ligger klinker. Taket är pappspänt och taklisten hålkälad.

Sal

Salens pappspända tak har originalmålning som utgörs av en fris med sju bårder i limfärg. En mönstermålade takrosett sitter på mitten, av en typ man kunde köpa färdigtillverkad vid förra sekelskiftet. Centralt på brädgolvet ligger en spikad mönstrad korkmatta. I salen finns en rektangulär kakelugn med vitt kakel.

Trapphus och trapphall

Trappan upp till övervåningen och golvet i trapphallen på övre vilplanet är schablonmålade i ett intressant böljande mönster och väggarna är tapetserade med en kakelmönstrad i bruna och gula färger.

Sal 1, sal 2 och sidokammare

På övervåningen leder trapphallen in till två salar med schablonmålade golv med fris anpassade till de båda gavelrummens storlek. Golven är schablonmålade med en omedelbarhet i ett fritt mönster som är anpassat efter golvformerna i trapphusets övre trapphall och de två salarna. Golvmålningens ruttmönster i innersta salen är mycket oregelbundet utfört i jämförelse med det schablonmålade golvet i första salen, som är perfekt utfört. Det är sannolikt två olika målare som dekorerat golven. Väggarna har välbevarade pappspända tapeter med milt grön botten och vitt motiv och rektangulära kakelugnar med vitt kakel. Taken är försedda med limfärgad lockpanel och snedfasade taklister. Mellan salarna på övervåningen sitter en pardörr med tre speglar. En smal kammare innanför den första salen är tapetserad med en tapet med lumpappsfärgad botten och brunt tryck.

Förutsättningar

Huvudprincipen är att tillvarata byggnadens påkostade utförande och statusmarkerande. Tidsavtrycken ska vara tydliga utan att husets karaktär förvanskas. Målsättningen är att alla åtgärder ska vara förenliga med stor respekt för ursprungligt material. Restaureringen ska understryka husets representativa funktion. Enligt den antikvariska programförklaringen skall de välbevarade interiörerna från 1800-talet restaureras så att en sammanhängande bild av husets ursprungliga utseende och användning uppnås. Detta innebär att äldre ytskikt i exempelvis tapeter, målade golv och snickerier ska bevaras så långt som möjligt. Kök, förstu och kammare på bottenvåningen, som varit bebodda in på 1990-talet, har ytskikt och inredning från 1930 - 70 tal. Där har man beslutat att 1930-tals karaktären ska förstärkas i enlighet med övervägande delen av kvarvarande inredning. Det är tänkt att huset efter restaureringen ska användas som umgängeslokal och som komplement till befintliga konferenslokaler.

Skoved 3:2 efter restaurering

Åtgärder

Grund

Grunden har sett över, marknivån sänkts där det var nödvändigt och dränering är utförd runt byggnaden.

Fasad/stomme

Delar av fasadernas trädetaljer och panel var i dåligt skick. Skadade fasaddelar har ersatts med nytillverkade delar av samma utförande och dimensioner som befintliga. Panelen har demonteras för att undersöka timmerstommen, det framkom skador främst på framsidan och där man har lagat den nedersta delen, syllstocken är bytt och istyckningar är gjorda under fönstren i köket. Skadad panel på framsidan är utbytt och på övriga fasader har gjorts ilagningar genom att återanvända delar av framsidans panel. Panelen på framsidan har nytillverkats med samma utförande och dimensioner som den befintliga. .

Fasaden har efter kulörbestämning genom skrapning målats med linoljefärg i kulör - brun umbra (5,5A-39) enligt Raä:s provsamling.

Tak

På taket har man monterat ner den trapetskorrugerade takplåten och lagt stickspån med fyrlagstäckning. Skorstenen ovan tak har murats om och hängränna har monterats på ägarens begäran. En källardörr har restaurerats och strukits med tjära tonad med kimrök och bränd terra.

Fönster och entrédörr

Fönstren var i behov av restaurering och har restaurerats enligt arbetsbeskrivning. Ett fönsterfoder har istyckats på baksidan av huset. Fönstren har efter kulörbestämning målats med linoljefärg i vit kulör som ej är brun med grått eller kulörta pigment för att likna blyvitt som var den ursprungliga färgen. Entrédörren har målats med den ursprungliga färg som framkom vid skrapning vilken var guldockra 2A-94 enligt Raä:s provsamling.

Uppvärmning

Det har funnits radiatorer i kök och kammare, dessa är nu bortmonterade. Ägaren hade inte behov av dem utan kommer att värma upp huset med vedeldning. Vid särskilda tillfällen kommer man att ställa in fristående element. Kakelugnarna är tätade och försedda med nya rökrör (slang) så att de är eldningsbara.

Interiör

Gardiner

Den gamla målade rullgardinen i bottenvåningens västra gavelfönster är troligen serietillverkad eftersom det sitter ett tryckt nummer angivet i fotmått på baksidan. Man har sannolikt använt limfärg. Den har svåra textilsador orsakade av inläckande vatten och uv-strålning. Man beslutade sig för att spara den och nyttillverka en gardin att sätta framför den gamla, samt kopiera och överföra gamla gardinens originalmönster till den nya enligt arbetsbeskrivningen. Man har endast använt förstärkande och stödjande åtgärder och torrenjort gardinen. Den är förstärkt med flisselin på baksidan och ny upphängningsanordning med klämlist upptill. Eftersom originalet var starkt skadat har man också nyttillverkat en ny rullgardin av 4,2 mm masonite med väv, som monterats på den gamla med 12 mm. distansklotsar mellan. Det schablontryck som fanns på det gamla har kopierats och överförts till den nya gardinen.

Tapeter

Fragment av tidigare tapetlager och äldre spännpapp har sparats under all ev. ny pappspänning och tapetsering. I kökets trossbotten återfanns nedrivna tapeter

Förstu

Tak, taklist, boasering, dörrar och socklar var i behov av rengöring och ommålning men man skulle behålla befintlig färgsättning på interiören från nyinredning från 1930/40-talet. Tak, taklist, boasering och socklar har rengjorts och ommålats. Målarna ansåg att färgen på träfiberboaseringen med dess gråbeige kulör härrör från 1970-talet då ytorna har lämnat spår efter verktyg från denna tid. Träfiberboaseringen har fått behålla sin gråbeige kulör. Väggfältet ovanför boaseringen har man pappspänt och tapetserat med originaltapet från 1930-talet från Handtryckta tapeter på Långholmen. Korkmattan på det spontade trägolvet har ersatts med en bit av kökets matta som kunde återanvändas. Spegeldörrarna har restaurerats och behållit sina kulörer.

Kök

En WC, inrymt i köket, som troligtvis tillkom på 1960-70-talet är borttagen och nytt trägolv har tillkommit i detta utrymme.

I köket har taket, som ursprungligen var linoljefärgat och senare målat med plastfärg, skrapas till 50 % trärent, tvättas och ommålas med limfärg, även taklisten har ommålas.

Den björkflammade bröstningspanelen av hård träfiber har tvättats på oskadade partier och skadad masonite är bytt och har ådringsmålats. På boaseringen, fönstersnickerier, skåpdörrar, skåpstommar och dörr mot förstun har alla ytor med förlitningsskador retuscherats och björkådringsmålats, resultatet är gott men mycket av inredningens spår av mänsklig aktivitet är borta. Köksinredningen skulle enligt antikvariska önskemål få behålla sitt naturliga slitage och målet var att endast mekaniska skador skulle åtgärdas. Nu gjordes en tekniskt sett skicklig ommålning men utan den patina som motsvarade den kulturhistoriska ambitionsnivån.

Väggens björkådrade träfiberboasering släppes ned ca 1-3 cm från infästning under fönstren så att golvlisten täcker. Fönsterbågar och karm har invändigt björkflammats. Väggens ovan bröstningen som bestod av porös board har tapetserats med originaltapeter från 1930-talet inköpta på Handtryckta tapeter, Långholmen. Vid en skadeinventering i samband med restaureringen uppvisade den gamla lagningen i timmerstommen i köket så omfattande skador att man troligen hade rivit ytskikten interiört för att kunna utföra lagningen. Detta kan ha gjorts i samband med att man inredde köket. Fönstersnickeriernas ådringsmåleri i köket var troligen utförd samtidigt som treetexen kom på väggen, eftersom fönsterkarmen är utsadlad för att täcka djupet på treetexskivan. På väggarna samt toalettväggen fanns ytterst en plastbelagd gulblommig tapet, under den finns tre lager av tapet. Överst en ljusgrå med smala små blommor i rosa och grönt samt slingrande vita bladrankor, sedan en tapet med stilrena smala droppar i gula nyanser, underst en tapet grön/gul med grumligt blommotiv. Under masonitskivorna fanns de två understa lagren, det tredje tapetlagret representerar troligtvis WC rummets byggnadstid.

I köket blev trossbotten rensad och fylld med nytt spån. Kökets korkmatta med ruttmönster med grå och ljusgrå kvadrater var svårt skadad och endast en mindre yta kunde återanvändas i förstun. Antikvariens förespråkade att köket skulle få en ny matta inlagd för att visa att rummet förändrats genom tiderna med material som var typiska för den tiden. Förslaget ledde till beslutet att skaffa och lägga in en matta i köket från 1930-talet. En ny originalmatta av röd/vitrutig linoleum från 1930-talet lades in. Mattan i kammaren kunde behållas och i förstun återanvändes en oskadad bit av mattan i köket.

Mur- och spiskåpa har rengjorts och marmoreras enligt likt skrapprov. Murstocken som hade en mycket enkel form av marmorering har marmoreras likt den gamla målningen och en referensyta av denna har sparats på muren och resten av murstocken. Diskbänken var försedd med perstorpsplatta vilken bevarats. En emaljerad vedspis av märket Husqvarna byttes ut mot en järnspis på ägarens önskan. Dörren mot kammaren har rengjorts och retuscheras. I köket var eldragningar utförda med kuloledningar och el-uttagen var högt placerade. Ny eldragning och nya uttag har placerats på samma nivå som de gamla.

Kammare

På kammarens trägolv, som bestod av plank som är bredare än i köket, återlades den befintliga korkmattan ovanpå lumpapp för att rummet skulle behålla sin 1930-tals karaktär i stället för att ha brädgolvet synligt som var brukligt på 1800-talet. Golvet i kammaren på bottenvåningen skulle enligt programmet slipas och behandlas med linoljesåpa. Antikvarien påpekade att golvet borde beläggas med linoleummatta från 1930-talet eftersom det sannolikt varit så tidigare. Skurgolven täcktes redan från 1800-talets slut med korkmattor för att minska golvdrag, ge högre status samt bättre hygien.

Kammaren har tapetserats med originaltapeter från 1930-/40-talet, Handtryckta tapeter, Långholmen. Det pappspända vitmålade taket och taklist har patenterats och målats med limfärg. Ny kuloledning har makulerats och målats. Murarna har borstats och limstruktits. Dörrar, fönstersnickerier och socklar har ikittas, rengjorts och bättringsmålats.

Sal

Målet var att återställa rummet till det skick det hade vid 1800-talets andra hälft. Den befintliga 1800-talstapeten hade ett pregnant mönster med kraftiga bruna rosor och blad. Eftersom de ursprungliga tapeterna stilmässigt hörde hemma i sent 1800-tal ville man ha en tapet med sådan karaktär. Alternativen man hade var, att behålla den befintliga, mycket skadade tapeten, eller att sätta upp ett annan tapet som stil- och färgmässigt stämmer överens

med originalet, exempelvis ett nytryck av mönster från 1870- talet med pregnanta blommönster i mustiga färger. Det tredje alternativet var att försöka få tag i en gammal tapet från tiden med liknande karaktär som originalet. Det fjärde alternativet var att låta nytillverka den befintliga tapeten från 1870-talet, vilket skulle medföra en mycket hög kostnad för beställaren. Man valde det andra alternativet och införskaffade från Långholmen en nytillverkad 1870- talstapet med liknande färg och mönster som originaltapeten, eftersom nytryck av originaltapeten skulle bli alltför exklusivt för den kostnadsram man hade. Tapeten har bruna/beiga blommor och guldinlägg. Den kvadratiska mönstrade bit korkmatta som tidigare låg på mitten av golvet har bibehållits.

I salen har taket torrengjorts med restaureringssvamp, en fuktskada isolerats och retuscherats. På taket till vänster om muren uppstod under lagningsarbetet en torkspricka, då man upptäckte att taket tidigare hade varit utmakulerat direkt på takbräderna och vitmålat under pappspänningen. Sprickan lagades med ny papp och retuscherades

I rummet fanns tidigare inga elektriska uttag, ett nytt dubbeluttag placerades över golvlisten bakom dörren in till kammaren. Murarna limströks och dörrar, fönstersnickerier och socklar restaurerades och bättringsmålades.

Övervåning

Trapphus

I trapphuset har tak och taklister endast tvättats för gott, de tapetserade väggarna har torrengjorts, lagats och retuscherats, dörren har tvättats och retuscherats. Trappan har tvättas, golv och plansteg har svampats med drickalasyr, oljats och fernissats, sättstegen har grundats och oljats på bart trä, retuscherats och fernissats.

Trapphall

I trapphallen har taket och taklisten torrengjorts, en fuktskada isolerats, alla ytor patenterats och ommålats med limfärg. Tapeten på väggen har torrengjorts, fuktskador isolerats, sprickor i tapeten lagats och retuscherats, på antikvariens begäran genom intoning i tapetens grundfärg och ej dekormålats. Eftersom pappen inte låg dikt an mot timmerväggen, utan var spänd på lister måste vid lagningarna underliggande vägg byggas upp innan man lade på ny papp. Dörrar och socklar har rengjorts och retuscherats. Golvet har rengjorts, schablonerna kopierats och återställt. Bottenfärgen som var ljusgrå med mönster i mörkare grå nyans i ett böljande mönster har rekonstruerats, skadade golvpartier har intonats med olja och frisen svampats med drickalasyr. Oskadade ytor har sparats och endast inljats. I långskrubben har papptaget återställt (pappspänningen hade rivits ner). I trapphallen är den uppspända tapeten lagad, rengjord och konserverad.

Sal 1, sal 2 och sidokammare

I övervåningen är trasiga originaltapeter i salarna lagade och uppspända på väggarna igen, tapeten i salen närmast trapphallen har konserverats. Vid konserveringen användes gelatin och vatten i sprutflaska. Tapeterna har bevarats, torrengjorts och ilagats med i första hand tapetbitar, i andra hand papp som intonats med limfärg. Svårt fuktskadade partier under fönster har isolerats före täckande målning. I sidokammaren har gamla skador på tapeten mot

golvsöckeln lagats samt målats in i befintlig tapets grundfärg. De tapetserade väggarna har ilagas, flagnande färg har fästs och vattenskadade partier isolerats.

I övervåningen har taken limstrukits efter patentering och isolering av ev. fuktskador. Fönstren är restaurerade enligt arbetsbeskrivning. Dörrar, socklar har rengjorts och fönstersnickerier bättringsmålats med linoljefärg.

Golv i hall på övervåning före.....

...och efter restaureringen.

I övervåningen var golvmålningens ruttmönster i innersta salen mycket oregelbundet utfört i jämförelse med det schablonmålade golvet i första salen, som är perfekt utfört och sannolikt har två olika målare dekorerat golven. Antikvarien ansåg att schablonmålningarna i trappa och övervåning i möjligaste mån skulle rekonstrueras lika sitt ursprungliga utseende och så att det skulle synas att salarnas två golv troligen målats av två olika målare eftersom ruttmönstren var olika till utförande och komposition, vilket också har beaktats. Vad gäller ytbehandling på de dekormålade golven föreslog målarna att skyddsbehandla golven för att de skulle få en jämnare glans jämfört med referensytorna. En skyddsbehandling skulle innebära ökad hållbarhet men i stället skulle det bli svårare att återställa eventuell skadad schablonmålning i framtiden. Antikvarien hävdade den kulturhistoriska aspekten, nämligen fördelen att kunna skilja på original och nytillskott. Golven med schablonmålning har rekonstruerats och skyddslackats. Endast de rekonstruerade golven har skyddsbehandlats (oljelack, 30 % balsamterpentin och krita). Välbevarade delar som frisen har retuscherats och en del av golvytan har sparats som referensyta som endast har oljats in. Uppmättningsritningar av golven har upprättats. Färgerna som använts kommer från Engwall & Claessons serie med linoljefärg CREDO. I det smala sidorummet innanför salarna har de nötta ytorna på golv och socklar lämnats utan åtgärd.

Köket efter restaurering

Kammaren by efter resturering

Salen by efter restaurering

Sal öv efter restaurering

Resultat

Under restaureringen har man eftersträvat att karaktärisera de tidsperioder som tydligast framträder i byggnaden. De utförda restaureringsåtgärderna visar inte bara på den praktfullhet som byggnaden hade vid sin tillkomst utan har även bidragit till att bevara byggnaden med stor hänsyn till byggnadens egna förutsättningar.

Målet med restaureringen var att byggnaden efter genomförda åtgärder skulle tydliggöra karaktären av det påkostade utförande och statusmarkerande som efterstävades vid byggnadens tillkomst. Tidsavtrycken har gjorts tydliga utan att husets karaktär förvanskats. Restaureringens mål har uppfyllts och byggnaden är i dag en god representant för korsbyggnaderna och hur tidens ideal och tillgång till pengar kan sätta sina spår i byggnadssätt och inredning likväl som senare tids brist på pengar inte medgivit andra förändringar än i de rum som absolut var nödvändigast för den tidens levnadsstandard. Byggnaden har genom restaureringen fått ett gott underhåll som gör att dess kulturhistoriska värden bevaras för framtiden.

KÄLLOR

Tryckta och otryckta källor

Länsstyrelsen Västernorrland: Beslut dnr. 222-8294-00.

Markström Leif: Tre korsbyggnader i Ångermanland, program för in- och utvändigt restaurering 1999-12-14.

Markström Leif: Åtgärdsdokument Kungsgården 19:2, Bjärträ socken, Kramfors kommun, 2001-07-30.

Markström Leif: Åtgärdsdokument Salum 3:2, Ullångers socken, Kramfors kommun, 2001-08-29 rev. 2001-09-10.

Markström Leif: Åtgärdsdokument Skoved 3:2, Vibyggerå socken, Kramfors kommun 2001-05-17.

Renström, Ann: *Korsböninga” – en ångermanlandsgård*, inventering i Kramfors kommun 1999.

Renström, Ann: *Utvalda kulturmiljöer i Bjärträ socken, Del 2:1*.

Renström, Ann: *Utvalda kulturmiljöer i Vibyggerå socken, Del 2:10*.

Renström, Ann: Bergmans gammbyggning, Skoved 3:2, Vibyggerå socken, Kramfors kommun. Historisk utredning 2001-07-30.

Renström, Ann: Norbergs gammbyggning, Kungsgården 19:2, Bjärträ socken, Kramfors kommun. Historisk utredning 2001-07-30.

Renström, Ann: Per Norlinders gammstuga, Salum 3:2, Ullångers socken, Kramfors kommun. Historisk utredning.

Åtgärdsbeskrivning 02 10 25 upprättad av Per Halvarssons Måleriateljé AB (relationshandling).